ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΤΟΥ ΣΙΤΟΥ ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩ

Ὑπὸ τὸν τίτλον Löhne und Preise in Byzanz ὁ κ. G. Ostrogorsky ἐδημοσίευσε τελευταίως[1] περισπούδαστον συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν τιμῶν ἐν Βυζαντίῳ. Ἡ μελέτη αὕτη μετὰ τῶν ρηξικελεύθων ἐργασιῶν τοῦ ἀειμνήστου Ἀ. Μ. Ἀνδρεάδου θὰ ἀποτελέσουν τὴν βάσιν μιᾶς εὐρυτέρας ἐρεύνης τῶν κατ' ἐξοχὴν πολυπλόκων τούτων ζητημάτων τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τῶν Βυζαντινῶν. Περὶ τῆς τιμῆς τοῦ σίτου ὁ κ. Ostrogorsky ὁμιλεῖ εἰς ἰδιαιτέραν παράγραφον, ἡ ὁποία εἶναι ἐκ τῶν ὀλιγώτερον πρωτοτύπων τῆς ὅλης ἐργασίας, αὐτόχρημα δὲ ἀνεπαρκὴς διὰ τὴν μετὰ τὸ ἔτος 1204 καὶ ἐντεῦθεν χρονικὴν περίοδον. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀναφέρονται αἱ κατωτέρω περὶ τῆς τιμῆς τοῦ σίτου παρατηρήσεις[2].

Πρὶν ὅμως ἔλθωμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ μελέτην τῶν κειμένων, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν δύο ἐπὶ μέρους ζητήματα, τῶν ὁποίων ἡ κατανόησις εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ὀρθὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν ἀκριβῆ ἐκτίμησιν τῶν ὑπὸ τῶν πηγῶν παρεχομένων πληροφοριῶν καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἔτυχον πάντοτε τῆς δεούσης προσοχῆς.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἐμπορία καὶ ἡ ναυτιλία ἦσαν πλημμελῶς ὠργανωμέναι, κατὰ τοὺς ὁποίους αἱ διεθνεῖς σχέσεις δὲν διηυκόλυνον τὰς ἀνταλλαγάς, αἱ τιμαὶ τῶν, ὠνίων ἰδίως δὲ τῶν σιτηρῶν, παρουσίαζον καταπληκτικὰς διακυμάνσεις ὀφειλομένας εἰς γενικὰς ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τοπικὰς σιτοδείας. Ἑπομένως ὁ μελετῶν τὴν κίνησιν

---

1 Byzantinische Zeitschrift, τόμ. 32 (1932) σελ. 293-333.

2 Περὶ τῆς μεθόδου καὶ τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀνὰ πᾶν βῆμα τίθενται εἰς τοὺς ἐρευνητὰς τῶν κινήσεων τῶν τιμῶν ἐν τῷ παρελθόντι, πραγματεύεται διὰ μακρῶν ὁ ἐπ' ἐσχάτων ἀποθανὼν Γάλλος οἰκονομολόγος François Simiand ἐν τῷ βιβλίῳ του Recherches anciennes et nouvelles sur le mouvement général des prix du XIVe au XIXe siècle. Conférences d'histoire et statistique économiques γενόμεναι ἐν τῇ École Pratique des Hautes Études, 1930-1932. Éditions Domat-Montchrestien, ἐν Παρισίοις, 1932. Πρέπει νὰ σημειωθοῦν ἐπίσης ἐνταῦθα καὶ αἱ δακτυλογραφημέναι Instructions pour les collaborateurs Français αἱ δοθεῖσαι κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1930 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Henri Hauser, ἀντιπροσώπου τῆς Γαλλίας παρὰ τῷ ἐν Λονδίνῳ ἑδρεύοντι International Scientific Committee on price history. Ἐννοεῖται ὅτι διὰ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἡμᾶς χρονικὴν περίοδον πρέπει νὰ ἀρκεσθῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν καταγραφὴν τῶν ὑπὸ τῶν πηγῶν παραδιδομένων τιμῶν καὶ εἰς τὴν διευκρίνησιν τῶν πολλαπλῶν μετρολογικῶν προβλημάτων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 00:52:59 EEST - 167.114.118.212

τῶν τιμῶν ὀφείλει νὰ ἔχῃ πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς ἰδιαιτέρους τούτους παράγοντας[1]. Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ τούτου ἐνταῦθα. Συνήθως μικραὶ διαφοραὶ τιμῶν ὀφείλονται εἰς τὴν ποιότητα καὶ τὴν διάφορον προέλευσιν τοῦ πωλουμένου σίτου. Συγκεκριμένως περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας πωλουμένων σιτηρῶν καὶ τῆς εἰς τὴν ποιότητα ὀφειλομένης διαφορᾶς τῶν τιμῶν ἔχομεν τὰς πληροφορίας τοῦ Φραγκίσκου Balducci Pegolotti, τοῦ ἐν Ἀνατολῇ πράκτορος τοῦ μεγάλου φλωρεντινοῦ οἴκου τῶν Bardi, ὁ ὁποῖος, ἐπισκεφθεὶς τὸ Βυζάντιον περὶ τὸ ἔτος 1335, ἐσημείωσε τὰ ἑξῆς: «Grano di Rudisto (Ῥαιδεστὸς) si è grano che nasce in Crecia di Costantinopoli, ed è il migliore grano di Romania, e sempre si vende più caro lir. 6 in 8 il moggio che quello di Caffa... Grano di Varna e della Zaorra (Ζαγορά) e de Vezina (Vecina) e di Sinopoli (Σινώπη) è peggiore grano che niuno degli altri detti di sopra e vagliano questi grani sempre peggio che quello di Rudisto karati 12 in 14 il moggio, e quello di Caffa e di Ghazaria del mar maggiore da karati 6 in 8 il moggio»[2].

Ὑπάρχουν λοιπὸν διαφοραὶ τιμῶν ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ποιότητα καὶ τὴν προέλευσιν τοῦ σίτου. Τὰς διαφορὰς ταύτας δέον νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν μελετῶντες τὰς διακυμάνσεις τῶν τιμῶν, ὁσάκις τοὐλάχιστον τὰ κείμενα μᾶς παρέχουν συγκεκριμένας πληροφορίας.

Τὸ δεύτερον ζήτημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου, εἶναι τὸ ζήτημα τῆς χωρητικότητος τοῦ βυζαντινοῦ μοδίου, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1204 καὶ ἐφεξῆς. Οἱ περὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ μετρολογικὰ ταῦτα ζητήματα ἀσχοληθέντες[3] παραδέχονται ὅτι ὁ βυζαντινὸς μόδιος πρὸς μέτρησιν τῶν ξηρῶν καρπῶν[4], ὁ ἐν χρήσει ἐν Κωνσταντινουπό-

---

[1] Πρβλ. H. Hauser, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 6.

[2] Fr. Balducci Pegolotti, Pratica della Mercatura, Pagnini, Della decima e delle altre gravezze del Comune di Firenze, τόμ. 3 (Lucca, 1766), σελ. 25.

[3] Βλ. κυρίως Ἀ. Ἀνδρεάδου, Περὶ νομίσματος καὶ τῆς κτητικῆς δυνάμεως τῶν πολυτίμων μετάλλων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι Πανεπιστημίου, 1916-1917, σελ. 232. Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐδημοσιεύθη καὶ γαλλιστὶ De la monnaie et de la puissance d'achat des métaux précieux dans l'empire byzantin, ἐν Byzantion, τόμ. I (1924) σελ. 75-115.

[4] Ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸν μόδιον, μέτρον ἐπιφανείας, περὶ τοῦ ὁποίου βλ. Fr. Dölger, Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung, σελ. 123-124. Περὶ τοῦ μοδίου ὡς μέτρου ἐπιφανείας ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν τὰ ἑξῆς: ἐν τῷ πρακτικῷ παραδόσεως τῆς νήσου Πάτμου ὑπὸ τοῦ βασιλικοῦ νοταρίου τοῦ σεκρέτου τοῦ σακελλαρίου, κριτοῦ καὶ ἀναγραφέως τῶν Κυκλάδων νήσων Νικολάου τοῦ Τζάνζη (1088) ἀναφέρεται ὅτι ἡ μικρὰ νῆσος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου «βίᾳ καὶ πολλῷ τῷ κόπῳ διά τὸ ἐν ταύτῃ δύσβατον μετρηθεῖσα, ἀνεβιβάσθη ὅλως διόλου μοδίων τρισχιλίων ὀκτακοσίων ἑξήκοντα». (Miklosich-Müller, Acta et Diplomata Graeca, τόμ. 6, σελ. 56). Δεδομένου ὅτι ἡ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 00:52:59 EEST - 167.114.118.212

λει, δὲν διαφέρει τοῦ ρωμαϊκοῦ, τοῦ ὁποίου, ὡς γνωστόν, ἡ χωρητικότης ὑπολογίζεται ἴση πρὸς λίτρα γαλλικὰ 8.754, ἤτοι χιλιόγραμμα σίτου 6.503 [1]. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὁρμηθέντες ἐρευνηταί τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ ἡμέτερος Ἀνδρεάδης [2], κατέληξαν εἰς συμπεράσματα ἐσφαλμένα. Διότι, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ὁ βυζαντινὸς μόδιος ἰσοῦτο πρὸς χιλιόγραμμα 6.503 καὶ ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος ἐπωλεῖτο ἀντὶ ὑπερπύρου ἑνὸς ἤτοι ἀντὶ φράγκων χρυσῶν περίπου δέκα (βλ. κατωτέρω), θὰ ἔχωμεν τὴν ἀναλογίαν: 1 χιλιόγραμμον σίτου ἐτιμᾶτο φράγκ. χρ. 1.537, ὅπερ ἀπαράδεκτον.

Εἶναι ἑπομένως ἀνάγκη νὰ ἀναζητήσωμεν ἄλλην βάσιν ὑπολογισμοῦ τῆς χωρητικότητος τοῦ μοδίου. Ὁ κ. Ostrogorsky, διαπιστώσας τὸ ἄτοπον τοῦ ταυτισμοῦ τοῦ βυζαντινοῦ πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν μόδιον, ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ λέγοντες καὶ γράφοντες τὸν ὅρον μόδιος ἐνόουν τὸν μέδιμνον, τοῦ ὁποίου ἡ χωρητικότης ἦτο ἑξαπλασία (λίτρα 51, 84) [3]. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι παρατηρεῖται παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι σύγχυσις τῶν δύο τούτων ὅρων, συνήθως ὅμως ἡ λέξις μέδιμνος ὡς ἀρχαιοπρεπεστέρα ἀντικαθιστᾷ τὴν λέξιν μόδιος, οὐχὶ δὲ καὶ τἀνάπαλιν. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ ἄποψις τοῦ κ. Ostrogorsky, διατυπωθεῖσα ἐπιτόμως καὶ μὴ στηριζομένη εἰς συγκεκριμένας μαρτυρίας, δὲν φαίνεται ἀνταποκρινομένη πρὸς τὰ πράγματα.

Τὰ περισωθέντα κείμενα τῶν παλαιοτέρων μετρολόγων (βλ. ταῦτα παρὰ Hultsch, MSR., τόμ. 2), ὡς καὶ αἱ ἐκ λατινικῶν καὶ ἀρμενικῶν [4] πηγῶν

νῆσος Πάτμος ἔχει, κατὰ νεωτέρας μετρήσεις, ἐμβαδὸν 39,600 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, ἕπεται ὅτι ὁ μόδιος ἐπιφανείας ἀντιστοιχεῖ πρὸς 10,263 τετραγωνικὰ μέτρα. Περὶ τοῦ μοδίου ὡς μέτρου καταμετρήσεως τῶν πλοίων βλ. Μ. Γούδα, Ἡ καταμέτρησις τῶν ἐμπορικῶν πλοίων καὶ ἡ νηολόγησις καὶ φορολογία αὐτῶν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, Βυζαντίς, τόμ. Α΄ (1909), σελ. 35 κἑ.

[1] Fr. Hultsch, Griechische und Römische Metrologie (Berlin, 1882) σελ. 704. Ch. Daremberg et E. Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines· ἐν λ. modius. Ὁ κ. P. Burguburu, συγγραφεὺς τοῦ πολυτίμου Essai de bibliographie métrologique universelle (Le Bibliographe moderne, 1927), εὐγενῶς μοὶ ὑποδεικνύει τὰ ἑξῆς (ἐπιστολή του τῆς 4ης Νοεμβρίου 1936): «Deux modius romains, l'un trouvé à Carvoran et décrit par le Prof. F. Haverfield, Modius Claytonensis: The roman bronze measure from Carvoran (Newcastle-upon-Tyne, 1916), auquel il donne une valeur de 20 pintes anglaises, la pinte anglaise valant O. 47315 litres, nous aurions pour ce Modius Claytonensis une valeur de 9 litres 46; l'autre modius romain fut trouvé à Ponte-Puñide (Espagne) et décrit par E. Michon, Le «Modius» de Ponte Puñide, (Extrait des Mémoires de la Société nationale des antiquaires de France, tome LXXV) tirage à part, Paris, 1916, auquel il donne 9 titres 700 à 10 litres. Michon signale le modius de Florence avec ses 9 litres 50».

[2] Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 238-240.

[3] Ostrogorsky, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 322.

[4] Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Προσθῆκαι εἰς τὰ σῳζόμενα τῶν ἀρχαίων μετρολόγων ἐξ Ἀρμενικῶν κειμένων, Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Παράρτημα τοῦ ΙΕ΄ τόμου (1884), σελ. 9-35.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 00:52:59 EEST - 167.114.118.212

προσθῆκαι, οὐδεμίαν παρέχουν πληροφορίαν δυναμένην νὰ μᾶς διαφωτίσῃ περὶ τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν τῆς τελευταίας βυζαντιακῆς περιόδου. Τοὐναντίον μεγαλυτέραν δι᾽ ἡμᾶς σημασίαν ἔχει διδακτικὸν σημείωμα περιεχόμενον ἐν τῷ ὑπ᾽ ἀριθ. 32 κώδικι τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς καὶ διαλαμβάνον τὰ ἑξῆς[1]: «Ἔσο εἰδὼς καὶ τοῦτο ὅτι ὁ σπόριμος μόδιος ἔχει λίτρας δο΄ (=40)· αἱ τοιαῦται δο΄ (=40) λίτραι ἔχουσιν οὐγγίας δηο΄ (=480)· καὶ ἡ μία οὐγγία ἔχει στάγια [=stagia, exagia, ἐξάγια] ϛ΄ (=6)· ποσοῦνται τὸν εἰς τὸν ὅλον μόδιον στάγια βηηο΄ (=2880)· τὸ ἓν στάγιον ἰστὰ (γρ. ἱστᾷ) κεράτια ἤτοι ξυλόκοκκα βδ΄ (=24)· τὸ ἓν ξυλόκοκκον ἔχει σιτόκοκκα ε΄ (=5)· καὶ τὸ ἓν στάγιον αβο΄ (=120)· ἡ μία οὐγγία ἔχει ξυλόκοκκα αδδ΄ (=144) καὶ λαμβάνῃ σιτόκοκκα ζβο΄ (=720)· ἡ μία λίτρα ἔχει ξυλόκοκκα αζβη΄ (1728) καὶ λαμβάνῃ σιτόκοκκα ηςδο΄ (=8640) καὶ λαμβάνει ὁ ὅλος μόδιος σιτόκοκκα γδεςοο΄ (=345600)· καὶ ταῦτα μὲν εἴρηται περὶ τῶν σιτοκόκκων».

Κατὰ τὸν ἀνώνυμον ἐρανιστὴν τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος, ὁ μόδιος τοῦ σίτου περιεῖχε τεσσαράκοντα λίτρας, ἡ λίτρα διῃρεῖτο εἰς δώδεκα οὐγγίας, ἡ οὐγγία εἰς ἓξ ἐξάγια, τὸ δὲ ἐξάγιον εἰς εἴκοσι τέσσαρα κεράτια ἢ κοκκία. Αἱ ὑποδιαιρέσεις αὗται, πλὴν τῆς πρώτης[2], ἦσαν γνωσταί. Τὸ βάρος τῆς ῥωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς[3] λίτρας ὑπολογίζεται συνήθως εἰς γραμμάρια 327,45 τοῦ σημερινοῦ μετρικοῦ συστήματος, ἑπομένως, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν γράψαντα τὸ σημείωμα τοῦ κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, ἡ χωρητικότης τοῦ μοδίου θὰ εἶναι χιλιόγραμμα 13,098, ἤτοι ὑπερδιπλασία τῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπολογισμὸς οὗτος ἄγει εἰς ἐσφαλμένα συμπεράσματα, διότι, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος θὰ ἦτο φράγκα χρυσᾶ 0,763 κατὰ χιλιόγραμμον, δραχμαὶ δηλαδὴ σημεριναὶ περίπου 26,70.

---

[1] Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. Β΄ (1905), σελ. 228-229.

[2] Παρὰ Hultsch, MSR, τόμ. Β΄, σελ. 118, ἀναγινώσκομεν: «Modius dictus ab eo quod sit suo modo perfectus. est autem mensura librarum XLIIII». Ὁ δὲ Ἰωάννης Πεδιάσιμος σημειώνει (αὐτόθι, τόμ. Β΄, σελ. 147-148. Βλ. καὶ τόμ. Α΄ σελ. 58): «καὶ αἰτιάματα μέν εἰσιν οἷον τὸ εἶναι τὸν γεωμετρικὸν μόδιον τεσσαρακοντάλιτρον». Πρόκειται ὅμως ἐνταῦθα περὶ τοῦ γεωμετρικοῦ μοδίου.

[3] Ὁ Pegolotti, Ἔνθ᾽ ἀν., σελ. 203, καὶ ὁ Giovanni Antonio da Uzzano (βλ. κατωτέρω, σελ. 393 σημ. 5), σελ. 88, διακρίνουν, κατὰ τὰ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ Ἰταλίᾳ ἰσχύοντα μετρικὰ συστήματα, δύο εἰδῶν λίτρας ἐν χρήσει ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὴν libbra grossa καὶ τὴν libbra sottile, τὴν πρώτην κατὰ 50 % βαρυτέραν τῆς δευτέρας· τὸ ἡμέτερον ὅμως χωρίον, λόγῳ τῆς ἀναφερομένης εἰς ἐξάγια ὑποδιαιρέσεως (μετρικῆς βάσεως τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος), οὐδεμίαν ἀφίνει ἀμφιβολίαν ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς λίτρας τῶν Βυζαντινῶν. Ἄλλωστε καὶ ἡ διάκρισις αὕτη εἰς βαρεῖαν καὶ ἐλαφρὰν λίτραν πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ μετὰ μεγάλης ἐπιφυλάξεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 00:52:59 EEST - 167.114.118.212

Πληροφορίας τινὰς ἀξίας προσοχῆς παρέχουν ἐπίσης δύο ἰταλοὶ συγγραφεῖς τοῦ ΙΔ΄ καὶ τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος. Ὁ Φραγκῖσκος Balducci Pegolotti, ἄριστος γνώστης τοῦ ἐμπορίου τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ὁμιλεῖ ἐπανειλημμένως περὶ τοῦ μοδίου. Κατὰ τὰς διδομένας ὑπ᾽ αὐτοῦ πληροφορίας, ὁ μόδιος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο κατὰ ἑπτὰ τοῖς ἑκατὸν μεγαλύτερος τοῦ ὁμωνύμου μέτρου τοῦ ἐν χρήσει παρὰ τῇ γενουατικῇ παροικίᾳ τοῦ Γαλατᾶ (Πέραν)[1]. Παραβάλλων τὸν μόδιον πρὸς τὰ βενετικὰ μέτρα, ὁ Pegolotti λέγει: «Moggio uno di biado in Costantinopoli fae in Vinegia 4 Staja»[2]. Δεδομένου ὅτι τὸ βενετικὸν Stajo ἔχει χωρητικότητα λίτρ. 83,3172[3], ἕπεται ὅτι, κατὰ τἀνωτέρω, ἡ χωρητικότης τοῦ μοδίου θὰ εἶναι τετραπλασία, ἤτοι λίτρα 333, 2688. Ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς Pegolotti σημειώνει: «Salme cento di grano alla misura delle piagge di Cicilia fanno in Pera moggia 86 e $^1/_6$»[4]. Κατὰ ταῦτα, μία σικελικὴ σάλμα ἰσοῦται πρὸς 0,811666 τοῦ μοδίου. Δεδομένου ὅτι ἡ χωρητικότης τῆς σάλμας εἰς σημερινὰ γαλλικὰ λίτρα εἶναι 275,088844, ἕπεται ὅτι ἡ χωρητικότης τοῦ μοδίου, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Φλωρεντινοῦ συγγραφέως, θὰ εἶναι λίτρ. 338,921.

Ὁ Giovanni Antonio da Uzzano, γράψας περὶ τὸ ἔτος 1442 καὶ ἀντιγράψας ἐν πολλοῖς τὸν Pegolotti, σημειώνει περὶ τοῦ μοδίου τὰ ἑξῆς: «Torna il moggio di Romania in Cipri moggia 10 che sono caffisi 80»[5]. Ὁ κυπριακὸς μόδιος εἶχε χωρητικότητα κατὰ μὲν τὸν Mas-Latrie[6] 73 κατὰ δὲ τὸν Desimoni[7] 92, 83 λίτρων, ἑπομένως, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν da Uzzano, ὁ μόδιος τῆς Ρωμανίας θὰ εἶναι δεκαπλάσιος.

Ποίαν ἀξίαν ἔχουν αἱ ἀντιφατικαὶ αὗται μαρτυρίαι; Εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ da Uzzano θὰ ἦτο βεβαίως παρακεκινδυνευμένον νὰ δώσωμεν πίστιν. Τοὐναντίον ἀπὸ τὸν Pegolotti, ἄνδρα ζήσαντα ἐν Ἀνατολῇ καὶ γνωρίζοντα λόγῳ τῆς θέσεώς του τὰς συνθήκας τοῦ ἐμπορίου, θὰ ἀνεμένομεν ἀσφαλεστέρας πληροφορίας. Δυνάμεθα ὅμως νὰ δεχθῶμεν ἀβασανίστως τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Pegolotti; Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ χωρητικότης τοῦ μοδίου ἦτο λίτρα 333,2688 καὶ ὅτι ὁ μόδιος ἐπωλεῖτο περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος ἀντὶ ὑπερπύρου ἑνὸς (= 10 φράγκ. χρ. περίπου), τότε θὰ ἔχωμεν τὴν ἀναλογίαν 1 λίτρ. σίτου

---

[1] Pegolotti, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 31.

[2] Αὐτόθι σελ. 33.

[3] A. Martini, Manuale di Metrologia, ἐν Τουρίνῳ, 1883.

[4] Pegolotti, Αὐτόθι, σελ. 35.

[5] Giovanni di Antonio da Uzzano, Pratica della Mercatura, παρὰ Pagnini, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., τόμ. 4 (1766) σελ. 88.

[6] Mas-Latrie, Historie de l'île de Chypre, τόμ. 2 σελ. 498 σημ. 3 καὶ τόμ. 3 σελ. 191 σημ. 5.

[7] C. Demosini, Notes et observations sur les actes du notaire génois Lamberto di Sambuceto ἐν τῇ Revue de l'Orient Latin, τόμ. 2, σελ. 23.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 00:52:59 EEST - 167.114.118.212

ἐτιμᾶτο φρ. χρ. 0,03, ὅπερ ἀπίθανον, καίτοι ὁ D'Avenel ὑπολογίζει ὅτι ἡ τιμὴ ἑκατὸν λίτρων σίτου (hectolitre) ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ ἔτος 1256, ἦτο φρ. χρ. τέσσαρα [1]. Σημειωτέον ὅτι περὶ τῶν τοπικῶν μοδίων γνωρίζομεν ὅτι ὁ μόδιος τῆς Κορίνθου ἰσοῦτο πρὸς λίτρ. 46,241, ὁ τῆς Εὐβοίας 34,993 καὶ ὁ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Πελοποννήσου πρὸς λίτρ. 41,6586 [2].

Θὰ ἀρκεσθῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τἀνωτέρω. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐρεύνης μας περὶ τῆς χωρητικότητος τοῦ βυζαντινοῦ μοδίου ὑπῆρξεν ἀρνητικόν. Τοῦτο μόνον εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ βυζαντινὸς μόδιος οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ρωμαϊκόν.

Αἱ μέχρι τοῦδε γενόμεναι εἰδικαὶ ἔρευναι πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν τιμῶν τοῦ σίτου ἐν Βυζαντίῳ μετὰ τὸ ἔτος 1204 δύνανται νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἑξῆς. Ὁ Στ. Novaković, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 198 τοῦ Κώδικος τοῦ Στεφάνου Δουσάν, ὑπελόγισεν ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σέρβου ἡγεμόνος ὁ σῖτος ἐτιμᾶτο ὑπερπύρου ἑνός [3]. Ὁ Ἀνδρεάδης ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν ἐρευνητῶν ἐπὶ τῆς εἰδικῆς ρήτρας τῆς περιεχομένης ἐν ταῖς κατὰ τὰ ἔτη 1265 καὶ 1277 διομολογηθείσαις μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η´ τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν Βενετῶν συνθήκαις [4]. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην, οἱ Βενετοὶ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐξάγουν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σῖτον ἐφ' ὅσον ἡ τιμὴ τούτου δὲν ὑπερέβαινε τὸ ἥμισυ ὑπέρπυρον κατὰ μόδιον [5]· κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, οἱ Βενετοὶ θὰ ἔχαιρον τοῦ ἐξαγωγικοῦ τούτου προνομίου ἐφ' ὅσον αἱ τιμαὶ δὲν ὑπερέβαινον τὸ ἓν ὑπέρπυρον [6]. Ἑπομένως, συμπεραίνει ὁ Ἕλλην οἰκονομολόγος, κατὰ τὸ ἔτος 1265, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου δὲν ὑπερέβαινε τὸ ἥμισυ ὑπέρπυρον, ἐνῷ δώδεκα ἔτη βραδύτερον ἡ τιμὴ αὕτη εἶχε διπλασιασθῇ. Ὁ Ostrogorsky ἠρκέσθη εἰς τὸ νὰ σχολιάσῃ τὰ πορίσματα τῶν

---

[1] G. d'Avenel, Histoire Economique, τόμ. 2 (1894), σελ. 417.

[2] Da Uzzano, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 91. Ἡ λέξις μόδιος εἶναι καὶ σήμερον ἐν χρήσει πρὸς δήλωσιν μέτρων χωρητικότητος. Κατὰ φιλικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Μ. Πρωτοψάλτη, ἐν Δωδεκανήσῳ τὸ μό(δ)ι διαιρεῖται εἰς τέσσαρα πινάκια. Ἕκαστον πινάκι (τὸ βυζαντινὸν πινάκιον) περιέχει σῖτον βάρους τριῶν ὀκάδων. Ἑπομένως ἕνα μό(δ)ι ἰσοδυναμεῖ πρὸς δώδεκα ὀκάδας. Δύο μό(δ)ια ἀποτελοῦν ἓν κοιλόν, μέτρον, τοῦ ὁποίου γίνεται χρῆσις μόνον λογιστικῶς (mesure de compte) καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει ἐν Δωδεκανήσῳ ὡς αὐθύπαρκτος μετρικὴ μονάς. Τὰ μό(δ)ια κατασκευάζονται ὑπὸ πρακτικῶν τεχνιτῶν ἐκ βούρλων. Σημειωτέον ὅτι ὁ μόδιος ἐν Ρόδῳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κυριαρχίας τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου περιεῖχεν ὀκτὼ qaffîz (1 qaffîz = 32,640 λίτρα). Πρβλ. Dawkins, ἐν τῇ νεωτάτῃ ἐκδόσει τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ, τ. Β´ σ. 127.

[3] St. Novaković, Le prix normal du blé à Constantinople pendant le moyen âge et le code de Stephan Dousan empereur des Serbes, Archiv für slavische Philologie τόμ. 27 (1905) σ. 173-174.

[4] Ἀνδρεάδου, Ἔνθ' ἀνωτ., Ἐπετηρίς, σελ. 238-240. Byzantion, σελ. 100.

[5] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata Graeca, τόμ. 3, σ. 81.

[6] Αὐτόθι, σελ. 92.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 00:52:59 EEST - 167.114.118.212

ἐργασιῶν τοῦ Ἀνδρεάδου καὶ νὰ συσχετίσῃ τὴν ἀπότομον ὕψωσιν τῶν τιμῶν πρὸς τὴν πτῶσιν τοῦ νομίσματος [1]. Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ νομισματικὴ κρίσις συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀπότομον ὕψωσιν τῶν τιμῶν, ὡς ἦτο φυσικὸν καὶ ὡς ἄλλωστε ρητῶς μαρτυρεῖ ὁ Γεώργιος Παχυμέρης, ὁ ὁποῖος, ἀναφερόμενος εἰς τὰς κιβδηλείας τῶν πρώτων Παλαιολόγων, γράφει «παρ' ἣν αἰτίαν καὶ δυσπρόσιτα μὲν ἐκ τοῦ καιροῦ τὰ χρειώδη, δύσωνα δ' αὖθις καὶ ταῦτα, ἣν πού τι φανείη, ἐγίνοντο, καὶ αἰχμαλωσία καὶ λιμὸς ἦν» [2]. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ πτῶσις τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος δὲν ἀρκεῖ μόνη διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ὕψωσιν τῶν τιμῶν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄλλοι λόγοι, κυρίως πολιτικοί, δέον νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν [3].

---

[1] Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 322-323.

[2] Παχυμέρης, ἔκδ. Βόννης, τόμ. Β' σελ. 494.

[3] Βλ. τὰς ἀρίστας μονογραφίας τοῦ κ. G. Brătianu, La question de l'approvisionnement de Constantinople à l'époque byzantine et ottomane, Byzantion, τόμ. 5 (1929) σελ. 83-107 καὶ Nouvelles contributions à l'étude de l'approvisionnement de Constantinople sous les Paléologues et les empereurs ottomans, αὐτόθι, τόμ. 6 (1931) σελ. 641-656. Τοῦ αὐτοῦ, Une expérience d'économie dirigée. Le monopole du blé à Byzance au xie siècle, αὐτόθι, τόμ. 9 (1934) σελ. 643-662. Ἰδοὺ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μερικὰ χαρακτηριστικὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς. Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ἀναφερόμενος εἰς τὰ γεγονότα τῶν ἐτῶν 1328 κέ., γράφει (τόμ. Α', σελ. 433): «Ἀλλὰ γὰρ έν τούτῳ τῷ ἔτει καὶ ἅμα τῷ ἐφεξῆς, ἠρεμησάσης τῆς τῶν Ρωμαίων στάσεως καὶ τῶν ἐπ' ἀλλήλους πολέμων πεπαυμένων, τοσαύτην εὐθηνίαν ἐθεάσαντο σίτου οἱ Βυζάντιοι, ὁπόσην οὐδὲ τούτων οἱ πρόγονοι πάλαι πολὺν ἤδη τὸν χρόνον». Τοὐναντίον ὁ αὐτὸς Νικηφόρος Γρηγορᾶς (τόμ. Β', σελ. 683) μαρτυρεῖ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1343 «σπάνις ἐπίεζε σίτου Βυζαντίους τε καὶ πλείστας τῶν ἐν Θράκῃ ρωμαϊκῶν πόλεων· τῶν γάρ τοι Ρωμαίων τοῖς ἐμφυλίοις περισπωμένων πολέμοις, συχνὰς ποιούμενοι τὰς ἐφόδους οἱ ἐξ Ἀσίας ἀδεῶς μονήρεσι καὶ τριήρεσιν εἰς τὴν Θράκην περαιούμενοι Τοῦρκοι, καὶ μάλιστα ἐν ἀκμῇ τοῦ σίτου, τάς τε χώρας ἐνεπίμπρασαν καὶ τὰ κτήνη ἤλαυνον, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας ἠνδραποδίζοντο, καὶ πάντ' ἐποίουν τὰ χαλεπώτατα, ὡς ἀοίκητόν τε καὶ ἀγεώργητον ἐντεῦθεν καταλειφθῆναι τὴν γῆν». Ἡ κατάστασις ἐπεδεινώθη ἔτι μᾶλλον λόγῳ τῶν προστριβῶν μεταξὺ Γενουατῶν καὶ Βενετῶν καὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζοῦντος (βλ. Γρηγορᾶν, τόμ. Β', σελ. 683-687), κυρίως ὅμως λόγῳ τοῦ ζητήματος τῆς Τενέδου καὶ τοῦ βενετο-γενουατικοῦ πολέμου. «Τοῦτ' αἰσχύνην τε καὶ ζημίαν σφῶν αὐτῶν οἱ ἐν τοῖς Γαλάτου νομίσαντες, ἐπέσχον τὴν ἐκεῖθεν ἐς Βυζάντιον σιτοπομπίαν εὐθύς, οὐκ ἄλλοθέν ποθεν οὖσαν τὴν τοιάνδε τοῖς Βυζαντίοις ἐμπορίαν εἰδότες, ἢ παρὰ σφίσι κεῖσθαι, εὖ τε ἔχειν καὶ λιμῷ διακινδυνεύειν τεθνάναι» (Γρηγορᾶς τόμ. Β' σελ. 766). «Ὃ δή, γράφει ἐπίσης ὁ Γρηγορᾶς (τόμ. Γ', σελ. 92) ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐκραγέντος βενετο-γενουατικοῦ πολέμου, καὶ μάλιστα πάντων μακρὰν ἐνεποίησε Βυζαντίοις τὴν βλάβην· ὑπὲρ γὰρ τὰς ὀκτωκαίδεκα χιλιάδας παρεισενεχθέντος τῇ πόλει στρατοῦ ναυτικοῦ, πολλῶν ἐς ἡμέραν ἑκάστην τροφῶν δεομένου, μὴ μόνον ἅπανθ' ἑξῆς ἐν βραχεῖ σπανίζειν ἐξεγένετο τἀπιτήδεια Βυζαντίοις, ἁπάντων σχεδὸν ἐκ πολλοῦ πανταχόθεν ἀποκλεισθεῖσι διὰ τὰς μάχας, τῶν τε ἄλλων ὁπόσα τραπέζης ἀναγκαίας (γρ. ἀναγκαῖα) εἰσὶ προσφορήματα καὶ ὅσα ὁ γείτων πορθμὸς τοῖς ἁλιεῦσι παρεῖχε τὰ χρήσιμα ἐς ἡμέραν ἑκάστην τὸν ἅπαντα χρόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ὁ σῖτος ἡμερῶν ὀλίγων ἐς τὸ διπλάσιον ἀνήγετο τοῦ χθὲς καὶ πρώην τιμήματος».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 00:52:59 EEST - 167.114.118.212

Τόσον ὁ Novakovic' ὅσον καὶ ὁ Ἀνδρεάδης, διὰ νὰ καθορίσουν τὴν τιμὴν τοῦ σίτου, ἐστηρίχθησαν ἐπὶ κειμένων ἐχόντων πολιτικὸν χαρακτῆρα. Τὰ ὑπὸ τῶν τοιούτων κειμένων παρεχόμενα στοιχεῖα δὲν ἀνταποκρίνονται πάντοτε πρὸς τὰ πράγματα. Δι' ἡμᾶς, ἐλλείψει εἰδικῶν διατιμήσεων τῶν βυζαντινῶν ἀρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἄλλων στατιστικῶν στοιχείων, οἷα τὰ περίφημα Mercuriales τῆς ἀγγλικῆς πόλεως Exeter, τῶν ὁποίων διεσώθη σχεδὸν ἀνελλιπὴς ἡ σειρὰ ἀπὸ τοῦ 1316 μέχρι τοῦ 1820, ἐλλείψει, λέγομεν, τοιούτων διαφωτιστικῶν κειμένων, ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχουν τὰ ἰδιωτικὰ πωλητήρια ἔγγραφα, καὶ πρὸς ταῦτα δέον νὰ στρέψωμεν κυρίως τὴν προσοχήν μας. Ἰδοὺ μερικὰ τῶν κειμένων τούτων.

1213.

Miklosich-Müller, Acta et Diplomata Graeca, τόμ. 6 σελ. 163: «... εἰς ὑπέρπυρον ἕν· ἐν ᾧ καὶ ἐλάβομεν τοῦτο ἐκ τῶν χειρῶν σου σίτου μοδίους δύο». Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου προκύπτει ὅτι, κατὰ τὸ ἔτος 1213, ὁ σῖτος ἐπωλήθη ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀντὶ ὑπερπύρου ἡμίσεος κατὰ μόδιον. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς μας [1] ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τοῦ ὑπερπύρου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ἦτο ἴση πρὸς φράγκα χρυσᾶ περίπου δέκα τρία.

1278.

Tafel und Thomas, Urkunden zur älteren Handels- und Staatgeschichte der Republik Venedig, τόμ. Γ' σελ. 172. (Fontes Rerum Austriacarum. Diplomata et acta, τόμ. ΙΔ'). «... cum curreret per terram (ἐν Κωνσταντινουπόλει) modius unus minus quarta ad yperperum». Κατὰ ταῦτα μὲ ἓν ὑπέρπυρον ἠγόραζέ τις τρία τέταρτα τοῦ μοδίου. Ἑπομένως εἷς μόδιος ἐπωλεῖτο πρὸς ὑπέρπυρα 1,333. Δεδομένου δ' ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τοῦ ὑπερπύρου ἦτο φρ. χρ. περίπου 8,20, ὁ σῖτος ἐτιμᾶτο, κατὰ τὸ ἔτος 1278, φρ. χρ. 10,92 κατὰ μόδιον.

1290.

G. Bertolotto, Nuova serie di documenti sulle relazioni di Genova coll'Impero Bizantino, Atti della Società Ligure di storia patria, τόμ. 28 (1896) σελ. 511. «... De Perperis MDCCC auri quos petit pro emen-

---

[1] Περὶ τῆς νομισματικῆς κρίσεως τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ Βυζαντίου ἀνεκοινώσαμεν εἰδικὴν μελέτην εἰς τὴν Association pour l'encouragement des études grecques en France (βλ. Revue des études grecques, τόμ. 48 [1935] σελ. LIII). Ἡ πραγματεία αὕτη, συμπληρωθεῖσα, θὰ δημοσιευθῇ ὑπὸ τὸν τίτλον Essai sur la crise monétaire à Byzance aux XIIIe, XIVe, et XVe siècles.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 00:52:59 EEST - 167.114.118.212

datione dampni ipsius Guideti occasione modiorum MM grani de Roisto». Διὰ δύο χιλιάδας μοδίους σίτου Ραιδεστοῦ ἐζητήθη ἀποζημίωσις χιλίων ὀκτακοσίων ὑπερπύρων. Ἑπομένως ἡ ἀξία ἑκάστου μοδίου ὑπολογίζεται εἰς ὑπέρπυρα 0,90. Τὸ βυζαντινὸν ὑπέρπυρον εἶχε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐσωτερικὴν ἀξίαν φρ. χρ. περίπου ὀκτὼ κατὰ συνέπειαν ὁ μόδιος τοῦ σίτου τῆς Ραιδεστοῦ ἐτιμᾶτο φρ. χρ. 7,20.

1290.

G. Bertolotto, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 526. «...ad rationem de PP. I. Ch. XIV de quolibet modio grani et de ordeo ad rationem pp. i per modium». Κατὰ ταῦτα εἷς μόδιος σίτου ἐπωλεῖτο πρὸς ὑπέρπυρον ἓν καὶ κεράτια 14 ($=\frac{14}{24}$ τοῦ ὑπερπύρου), ἐνῷ ὁ μόδιος κριθῆς ἐτιμᾶτο ὑπερπύρου ἑνός. Ἐὰν ὑπολογίσωμεν τὴν ἀξίαν τοῦ ὑπερπύρου εἰς φρ. χρ. 8, θὰ ἔχωμεν τὴν ἀναλογίαν: εἷς μόδιος σίτου ἐτιμᾶτο φρ. χρ. 12,66. Ὁ μόδιος κριθῆς ἐπωλεῖτο πρὸς φρ. χρ. 8.

1310.

Σπ. Θεοτόκη, Ἱστορικὰ Κρητικὰ Ἔγγραφα, Ἀθῆναι, 1933, σελ. 61. «Item quod quicumque adduxerit frumentum de Creta novum, bonum et mercadante Venetias, movendo de Creta cum ipso frumento usque ad festum sancti Andree proximum habebit a nostro Communi grossos XIV pro quolibet stario». Ἐν τῇ παρούσῃ περιπτώσει δὲν πρόκειται περὶ σίτου πωλουμένου ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ περὶ σίτου γεωργουμένου μὲν ἐν νήσῳ ἑλληνικῇ μετακομιζομένου δὲ δι' ἐμπορίαν εἰς Βενετίαν. Κατὰ τὸ ἀνωτέρω χωρίον, ἓν βενετικὸν starium (stajo) κρητικοῦ σίτου νέου καὶ καλῆς ποιότητος θὰ ἐπληρώνετο ὑπὸ τῆς βενετικῆς Δημοκρατίας ἀντὶ γρόσσων 14. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ stajo εἶχε χωρητικότητα λίτρων 83,3172. Ἀφ' ἑτέρου εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι 24 grossi ἀντιστοίχουν πρὸς ἓν φλωρίνιον Φλωρεντίας[1], τοῦ ὁποίου ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία ὑπολογίζεται εἰς φράγκα χρυσᾶ 12,30. Τούτων δεδομένων, ἔχομεν τὴν ἀναλογίαν: 83,3172 λίτρα σίτου $=\frac{14}{24}$ τοῦ φλωρινίου = φλωρ. 0,5833 = φράγκα χρυσᾶ 7,174. Ἄρα ἓν λίτρον σίτου κρητικοῦ ἐτιμᾶτο ἐν Βενετίᾳ φρ. χρ. 0,0859. Διὰ μεταγενεστέρων ἀποφάσεων τῆς 19ης Ἰουλίου 1315 (πρβλ. Θεοτόκην, αὐτ., σελ. 76) καὶ τῆς 28ης Μαρτίου 1316 (αὐτόθι, σελ. 81) ἡ τιμὴ τῆς ἐξαγορᾶς περιωρίσθη εἰς γρόσσα δέκα κατὰ stajo.

---

[1] K. H. Schäfer, Die Ausgaben der apostolischen Kammer unter Johann XXII. Vatikanische Quellen zur Geschichte der papstlichen Hof-und Finanzverwaltung, τόμ. Β' (Paderborn, 1911) σελ. 127.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 00:52:59 EEST - 167.114.118.212

1348.

L. T. Belgrano, ἐν Atti della Società Ligure di storia patria, τόμ. 13 (1877-1884) σελ. 939. «... Modia quinquaginta grani ad modium communis Peyre, pro precio et nomine precii florenorum sex de auro et grossos novem venetos de argento». Κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο, πεντήκοντα μόδιοι τῆς ἐν Γαλατᾷ παροικίας τῶν Βενετῶν ἠγοράσθησαν πρὸς φλωρίνια Φλωρεντίας ἓξ καὶ βενετικὰ γρόσσα ἀργυρᾶ ἐννέα. Γνωστοῦ ὄντος ὅτι τὸ μὲν φλωρίνιον ἀντιστοιχεῖ πρὸς φράγκα χρυσᾶ 12,30, τὸ δὲ ἀργυροῦν γρόσσον εἶναι, κατὰ τὸ ἔτος 1348, τὸ ἓν εἰκοστὸν τέταρτον τοῦ φλωρινίου, ἕπεται ὅτι οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος πεντήκοντα μόδιοι ἐπωλήθησαν πρὸς φρ. χρ. 78,41, ἤτοι πρὸς φρ. 1,568 κατὰ μόδιον. Ἐὰν ἀφ' ἑτέρου ὑπολογίσωμεν ὅτι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Pegolotti (βλ. ἀνωτέρω), ὁ μόδιος τοῦ Πέραν ἦτο κατὰ 7% μικρότερος τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ βυζαντινὸς μόδιος ἐπωλεῖτο κατὰ τἀνωτέρω πρὸς φρ. χρ. 1,677. Αἱ τιμαὶ αὗται δὲν συμφωνοῦν μὲ τὰς ἤδη γνωστάς, πρόκειται δ' ἴσως περὶ συγχύσεως μετρικῶν συστημάτων.

1390.

Ὁ ἱστορικὸς Δούκας (ἔκδ. Βόννης, σελ. 55) μαρτυρεῖ ὅτι ἐπὶ τῆς ἐφημέρου βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Ζ΄ ὁ μόδιος τοῦ σίτου ἐπωλήθη «ὑπὲρ τὰ εἴκοσι νομίσματα». Ὑπολογίζομεν ὅτι τὸ βυζαντινὸν νόμισμα (ὑπέρπυρον) εἶχεν ἐσωτερικὴν ἀξίαν φρ. χρ. περίπου 5,50. Ἐὰν λάβωμεν κατὰ γράμμα τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δούκα, ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατὰ τοὺς κρισίμους ἐκείνους χρόνους τῆς ἀναρχίας ὁ μόδιος τοῦ σίτου ἐπωλήθη πρὸς φράγκα χρυσᾶ 110. Πρόκειται βεβαίως περὶ ὑπερβολῆς.

1397.

L. T. Belgrano, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 176. «Il frumento costanto in Acquemorte soldi 34 e denari 6 per ogni mina della misura di Genova, sarà rivenduto in Pera coll'aumento di venticinque per cento». Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ σίτου γεωργουμένου ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ περὶ σίτου ἀγορασθέντος ἐν Aiguesmortes (Aquae Mortuae) τῆς νοτίου Γαλλίας καὶ μέλλοντος νὰ μεταπωληθῇ ἐν Πέραν. Κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου κειμένου παρεχομένας πληροφορίας, μία μίνα τῆς Γενούης, ἀγοραζομένη ἐν Aiguesmortes πρὸς 34 σολδία καὶ 6 δηνάρια, μεταπωλεῖται ἐν Πέραν μὲ αὔξησιν 25%. Ἡ γενουατικὴ μίνα ἔχει χωρητικότητα 116,531808 σημερινῶν λίτρων· ἕκαστον σολδίον (soldo) ἀπετέλει τὸ ἓν εἰκοστὸν πέμπτον τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 00:52:59 EEST - 167.114.118.212

genovino d'oro, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς φράγκα χρυσᾶ 12,25· τέλος δώδεκα δηνάρια (denari) ἰσοδυνάμουν πρὸς ἓν σολδίον. Κατὰ ταῦτα, μία γενουατικὴ μίνα ἐτιμᾶτο soldi 34 καὶ denari 6=1 genovino, 9 soldi καὶ 6 denari= φράγκα χρυσᾶ 16,90. Ἄρα 1 σημερινὸν λίτρον ἐτιμᾶτο φρ. χρ. 0,145. Ἐὰν ὑπολογίσωμεν καὶ τὴν κατὰ τὰ 25% αὔξησιν, θὰ ἔχωμεν ὡς τιμὴν μεταπωλήσεως τοῦ σίτου τῶν Aiguesmortes ἐν Πέραν φρ. χρ. 0,181.

1400.

Miklosich - Müller, Ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. Β΄, σελ. 474. «... Καὶ ὀφειλόμενα κατεπέκεινα τούτῳ καὶ τῷ Ἀληθινῷ ὑπὲρ σιταρίου μουζουρίων ὀκτὼ ὑπέρπυρα δέκα». Κατὰ ταῦτα ἓν μουζούριον σίτου ἐτιμᾶτο ὑπερπύρων 1,25, ἤτοι φρ. χρ. περίπου 6,25[1].

1456.

Σπ. Λάμπρου - Κ. Ἀμάντου, Βραχέα Χρονικά, (Ἀθῆναι, 1932), σελ. 24 (πρβλ. καὶ σελ. 48): «Ἐν ἔτει ͵αυνς΄ (1456) ἐγένετο λεῖψις καὶ ὑστέρησις παντοίων καρπῶν καὶ ἐπείνασεν ὁ λαός, ἤσθιον δὲ βοτάνων χλόας, ρίζας καὶ ἐστενοχωρέθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς πείνας. Ἐπουλήθη τὸ πεντάλιτρον τὸ σιτάρι ὑπέρπυρα λ' (30) διὰ φλουρία Γη΄΄ (=3 1/2) καὶ οὐχ εὑρίσκετον». Ἐσημειώσαμεν τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Βραχέος Χρονικοῦ, χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ κάμωμεν χρῆσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρεχομένων πληροφοριῶν, ἀγνοοῦντες τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῶν ἀναφερομένων νομισματικῶν μονάδων. Δὲν πρόκειται, βεβαίως, ἐνταῦθα περὶ τοῦ χρυσοῦ ὑπερπύρου τῶν Βυζαντινῶν, τοῦ ὁποίου ἡ «χαραγὴ» σταματᾷ, ὡς γνωστόν, μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Μανουὴλ Β΄ τοῦ Παλαιολόγου, ἀλλὰ περὶ ἄλλου τινὸς ὁμωνύμου νομίσματος ἐκ τῶν κυκλοφορούντων ἐν ταῖς Βενετικαῖς κτήσεσι τῆς Ἀνατολῆς.

Σκοπὸς τοῦ παρόντος μελετήματος δὲν εἶναι νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ θέμα, περὶ τοῦ ὁποίου πολλὰ θὰ γραφοῦν ἀκόμη. Διὰ τῶν ἀνωτέρω κατ' ἐκλογὴν ληφθέντων παραδειγμάτων ἠθελήσαμεν νὰ καταδείξωμεν πόσον πολύπλοκα εἶναι τὰ ζητήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν τιμῶν καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν μετρολογικῶν συστημάτων τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ γνῶσις τῶν ἀριθμητικῶν δεδομένων εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀνεπαρκὴς τόσον διὰ τὴν βυζαντιακὴν περίοδον ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας. Αἱ κινήσεις τῶν τιμῶν τοῦ σίτου, προϊόντος πρώτης ἀνάγκης, ἰδίᾳ εἰς κοινωνίας οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς καθυστερημένας, ἐξεταζόμεναι ἐν σχέσει μὲ τὰς διακυ-

[1] Ἀγνοοῦμεν τὴν χωρητικότητα τοῦ μουζουρίου. Ἐν Κρήτῃ τὸ μουζούρι τοῦ σίτου ἀντιστοιχεῖ σήμερον πρὸς δέκα πέντε ὀκάδας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 00:52:59 EEST - 167.114.118.212

μάνσεις τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος, ἀποτελοῦν τὸ κυριώτερον κριτήριον διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ ἐπιπέδου τῆς ζωῆς ἑνὸς λαοῦ. Τῶν ἀριθμητικῶν τούτων στοιχείων ἡ συλλογὴ καὶ μεθοδικὴ καταγραφή[1], ἡ ἀκριβὴς ἐκτίμησις τῶν διαφόρων μετρολογικῶν συστημάτων, θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ ἀναχθῶμεν εἰς γενικωτέρας περὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τῶν Βυζαντινῶν σκέψεις.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

[1] Ἡ συγκέντρωσις τοῦ ὑλικοῦ δὲν εἶναι ἔργον ἑνὸς μόνου, ἀλλὰ πλειόνων ἐρευνητῶν. Διὰ τὴν βυζαντιακὴν περίοδον ἡ συλλογὴ θὰ εἶναι εὐχερεστέρα. Τοὐναντίον διὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἡ ἐργασία θὰ εἶναι ἰδιαιτέρως πολυμερής. Διὰ τὴν Τουρκοκρατίαν τὸ ὑλικὸν εἶναι ἄφθονον καὶ κατεσπαρμένον, ἐλάχισται δὲ προσπάθειαι ἔχουν γίνει. Βλ. πληροφορίας τινὰς παρὰ Δ. Κ. Τσοποτῷ, Γῆ καὶ γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, (Βόλος, 1912), σελ. 151 κέ. Ὁ κ. Δημ. Π. Πασχάλης σημειώνει ἐν τῇ μελέτῃ του Δημοσιονομικὴ κατάστασις τῶν Κυκλάδων νήσων ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ Ἐπαναστάσεως, Ἀρχεῖον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, τόμ. 14 (1934), σελ. 438, σημ. 5, ὅτι ἔχει ἑτοίμην πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον Νομίσματα καὶ τιμαὶ προϊόντων κατὰ διαφόρους ἐποχάς. Ἡ ἐργασία αὕτη, καθόσον τοὐλάχιστον γνωρίζομεν, δὲν ἐδημοσιεύθη ἀκόμη. Διὰ τὴν Ἑπτάνησον ἐπὶ Βενετοκρατίας ἔχομεν τὰς πολυτίμους διατιμήσεις, τὰς ὁποίας καθώριζον ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν βενετικῶν ἀρχῶν εἰδικοὶ αἱρετοὶ ἄρχοντες, οἱ σύνδικοι (Sindici). Ἡ γαλλικὴ ἀντιπροσωπεία παρὰ τῷ International Scientific Commitee on price history, εἰς τὰς ὁδηγίας, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς Γάλλους ἐρευνητὰς καὶ τῶν ὁποίων ἔγινε μνεία ἀνωτέρω, συνέταξε εἰδικὸν δελτίον πρὸς καταγραφὴν τοῦ ὑλικοῦ. Τὸ δελτίον τοῦτο διαιρεῖται εἰς δέκα στήλας: εἰς τὴν πρώτην ἀναγράφεται ἡ χρονολογία, εἰς τὴν δευτέραν ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον ἔγινεν ἡ ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερομένη πρᾶξις, εἰς τὴν τρίτην τὸ εἶδος τοῦ πωλουμένου σίτου, εἰς τὴν τετάρτην τὸ ποσὸν ὡς ἔχει ἐν τῷ ἐγγράφῳ, εἰς τὴν πέμπτην τὸ ποσὸν τοῦτο ὡς ἀντιστοιχεῖ εἰς σημερινὸν μετρικὸν σύστημα, εἰς τὴν ἕκτην ἀναγράφεται ἡ τιμὴ κατὰ τὴν μετρικὴν μονάδα τῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν ἑβδόμην ἡ τιμὴ ὡς ἀντιστοιχεῖ εἰς σημερινὸν νόμισμα, εἰς τὴν ὀγδόην ἡ τιμὴ εἰς σημερινὸν μετρικὸν σύστημα καὶ εἰς σημερινὸν νόμισμα, εἰς τὴν ἐνάτην ἀναγράφεται ἡ πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ ἐρευνητὴς ἠρύσθη τὴν πληροφορίαν, εἰς τὴν δεκάτην τέλος στήλην ἀναγράφονται εἰδικαὶ παρατηρήσεις ἀναφερόμεναι κυρίως εἰς τὴν παραγωγήν, πλουσίαν ἢ πενιχράν, τοῦ ἔτους ἐκείνου. Τοιαῦτα λεπτομερῆ δελτία θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἐρευνητῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
17/10/2023 00:52:59 EEST - 167.114.118.212